

Aynur Cəlilova
AMEA Folklor İnstitutu

10.30546/2518-752X.1.601.04

OVÇU JARQONU

Açar sözlər: ovçu jarqonu, leksem, evfemizm, ovçuluq terminologiyası

Keywords: hunter jargon, lexeme, euphemism, hunting terminology

Ключевые слова: охотничий жаргон, лексемы, эвфемизм, охотничья терминология

Giriş. Sivil cəmiyyətin formalaşmasının əsasında dil faktoru dayanır. Dil insanları bir-birinə bağlayan fikirlərin, məlumatların, ideyaların başqalarına ötürülməsində ən vacib təbii vasitə, eyni zamanda mifoloji hadisədir. Dünyada hamının bir-birilə ünsiyyət qurduğu ümumi danışq dilindən başqa gizli dillər də olmuşdur, burada hamının yox, yalnız kiçik bir zümərənin, bir qrup adamın istifadə etdiyi dil nəzərdə tutulur, dilçilikdə jarqon adlanan xüsusi dil formasının ilk örnəyi ovçuluq peşəsi ilə əlaqədar olaraq meydana çıxmışdır. Ovçu jarqonu yarandığı vaxtdan min illər keçsə də, bir hərfi belə dəyişilmədən varlığını qoruyub saxlaya bilmişdir.

Mifoloji təfəkkürdə heyvanların ayrıca dilinin olması inancı var, amma onu yalnız seçilmiş insanlar bilir, heyvanların dili müqəddəs, qeyb aləminə məxsus qorunan sakral dil hesab olunur, bu mənada vəhşi heyvanlar sakral aləmi təmsil edir, onların ovlanması, dili tabu sayılır. Heyvanlara aid daha bir spesifik cəhət qeyb dünyasının sirlərini, həmçinin insanların dilini bilməsidir. Qədim dünya ovçusu bu inancı yaratmaqla təbiətdə dili olan yeganə irq olmadığını göstərməyə çalışmış, ən əsası heyvanla özü arasında rabitə yaratmaqla maddi tələbatını ödəməyə nail olmuşdur. Ovçu jarqonu dediyimiz tabu leksika yalnız inancdan doğan ov rituallarından biridir, buna ad tabusu, tabu leksika da deyə bilərik. Tədqiqatçılar ad tabunu “ovçu dili”, “ovçu leksikası” kimi təqdim etmişlər, biz burada dilçilik elmi üçün uyğun gələn ovçu jarqonu terminindən istifadə etməyi məqsədəuyğun hesab edirik. Amerikalı folklorşünas S.Tompsonun folklor motivlərinin indeksi kataloqunda C430 indeksi [Name tabu: prohibition against uttering the name of a person or thing – Ad tabu: bir şəxsin yaxud əşyanın adının çəkilməsinin qadağan edilməsi] ilə qeydə alınmışdır [23]

Ovçu jarqonu. Ovçu jarqonu nədir və necə yaranmışdır?

Ovçu jarqonu dediyimiz kimi ilk ovçuların keçirdikləri ov ritualları əsasında yaranmışdır, ovçu meşədə danışdığı sözləri heyvan donunda olan əcdad ruhun anladığını düşünürdü, inanca görə ovçunun dilindən adını eşidən heyvan ovçudan uzaqlaşır, bunun nəticəsində isə ovçu ruzisiz qalırdı. Ovçular inancdan doğan bu çatışmazlığı aradan qaldırmaq üçün simvolik dil icad etmişdilər: onlar ov zamanı heyvanların, ov silahının adını çəkmirdilər, başqa adla adlandırırdılar. Ovçular ov heyvanlarına qondarma bir ad yox, heyvanın görünüşünə, ya da hansısa əlamətinə

görə: tutaq ki, heyvanın uzun quyruğu varsa, quyruğu, uzun qulağı varsa qulağı, yaxud pəncəsi, ağzı, burnu, dimdiyi, dili, qanadı, gözünün quruluşu, rəngi və s. uyğun yeni ad verirdilər. Struktur-semantik formasına görə ovçu jarqonu dilin söz bazasından kənara çıxmır. Tədqiqatçıların fikrincə, ovçu jarqonundan istifadə edən ovçular ovun uğurlu keçməsindən başqa magik ritual da yerinə yetirirdilər [8, s.7]. Ovçular öz aralarında jarqon sözlərdən istifadə edərək həm öz məqsədlərini gizlədir, həm də ov əyəsinə hörmət, ehtiram saxlayırdılar. Freyzerin fikrincə, ovçular ov vaxtı adi sözləri komplimentlərlə, xoş sözlərlə, tapmaca sözlərlə əvəz edirdi ki, heyvanlarda qəzəb hissi oyanmasın, rahat gəzsinlər [13, s.61]. Sivil dünyada ilk dəfə dil maskasından istifadə edən ovçular olmuşdur, ovçu jarqonu maskalanmanın ən geniş yayılmış ibtidai formalarından biridir.

Toplanan materiallardan ovçu jarqonunu təşkil edən sözlərin leksik, morfoloji və sintaktik yolla yarandığını müşahidə edirik. İlk olaraq Sayan-Altay xalqlarının ov inanclarına və ovçu jarqonuna nəzər salaq: Tuva ovçularının inancına görə heyvanlar insan dilini başa düşür, ovçunun tayqaya nə məqsədlə gəldiyini anlayırlar, eyni inanc xakaslarda da olmuşdur, onlar dağ əyəsinin ovçuların danışığını başa düşdüyünə inanır, ov zamanı, xüsusən ayı, maral, əlik ovunda ad tabusundan istifadə etməyi vacib sayırdılar [3, s. 1365]. Tuvalı ovçular maralı *sarıqan* adlandıırırdılar, sarıqan “sarı+an”, sarı ov anlamında işlənir, birillik marala isə *saradak* adı vermişdilər. Sarı rəng Altay türklərinin mifologiyasında ov tanrısının və günəşin rəngi sayılırdı, ovçular ova çıxmazdan qabaq ov tanrısı Kudaya sarı heyvan qurban kəsib dua edirdilər [20, s.144]. Altay xalqlarında maral, ayı, qurd, dovşan, pars tabulaşmış heyvanlar sinfinə aid edilir və ovçular ov vaxtı bu heyvanları başqa adla adlandıırırdılar. Məsələn, tuva, xakas, tofa türkləri ayını *adıq*, *aba* – baba, ağa, *ire an* – iri ov, *çer kulaktıq* – yer qulaqlı, *çir xulax* – yer qulaq, kişi heyvan adlandıırırlar, qurdu *uzun kuduruktıq* – uzun quyruq, *pürü* – börü, *dağ ıtı* – dağ iti, *tayqa ıdı* – tayqa iti, *dələni söök baş* – sümük baş, samuru *qara yügürük* – qara yüyürük adlandırmaqda ovçu evfemizmi düzəltmişlər [7, s.176; 13, s.62]. Altay ovçuları yalnız totemləşdirdiyi heyvanları qohumluq evfemizmi ilə adlandıırırdılar, ayıya *baba*, *dayı*, qurda *uzunquyruq dayı* adını vermişdilər, qalan heyvanlar bu kateqoriyaya aid deyildi. Altay türklərinin ov adət-ənənələrini tədqiq edən F.Türker “ad tabusu”na daxil olan ovlanan və ovlanmayan heyvanların adları və ovlama qaydaları haqqında bilgiler vermişdir [24, s.261]. Yakutlar ayını tayqanın ağası və müqəddəs heyvan sayırdılar, ovçular ayının insan dilindən anladığını düşünür, ad tabusundan istifadə edirdilər: *tıa toyona* – meşə bəyi, *kırdağas* – qoca, *tıataağı* – tayqaçı. Onlar ayı ovunda istifadə olunan silahların da adlarını evfemistik leksikaya daxil etmişlər [10, s.321]. Buryat ovçuları totem gözündə gördükləri qurdu bir neçə jarqon adla adlandırmışlar: *xudeeqey taabay* – meşə babası, *xudooqey ubqen* – meşə qocası, *saqaan taabay* – boz baba, *abqay* – başçı, *naqasay taabay* – ana baba, *tenqeriyn noxoy* – göy iti və s. Tədqiqatçılar qurdun bu qədər tabulaşmış adla adlanmasını iki səbəblə izah edirlər: birinci heyvanın fiziki xüsusiyyətlərinə, ikinci etnosun mənşəyinin səmavi sakral heyvana bağlanmasına görə [11, s.124]. Fikrimizcə çoxvariantlı ad tabusu millətin etnik mənşəyi ilə izah oluna bilməz, çünki, Qafqazın qeyri-türk xalqlarında vəhşi heyvanların bir yox, bir neçə ad altında tabulaşmasını, belə demək mümkünsə totem olmayan heyvanlara da bir neçə ad verildiyini görürük (cədvəl 1). Deməli, burada heyvanın totem rolunda çıxış

edib etməməsindən asılı olmayaraq, evfemizm qazanması tamamilə heyvanların insan dilini anlaması inancına bağlıdır, qohumluq bildirən ata, baba, dayı, nənə, ana və s. sözlər totem heyvana sayğı hissindən meydana çıxmış, fiziki əlaməti üstələmişdir. İbtidai şüurlu ovçu totem saydığı heyvanı o birilərdən fərqləndirmək üçün qohumluq evfemizmindən istifadə etmişdir, amma onun nəzərində ov ovdur, özünü yaşatmaq üçün ovlamalıdır. Ovçu jarqonu bütün xalqlarda demək olar ki, eyni məzmun və semantik yükü daşıyır, totem heyvanları çıxmaq şərtilə fiziki əlamətlərinə görə adlandırılmışlar.

Türk dilində ovçu jarqonunun ilk yazılı nümunələrinə Kaşğarlının “Divanilüğət it türk” əsərində rast gəlirik. Türkoloq alimin topladığı heyvan adları ovçu evfemizminin əski türk örnəklərini ortaya çıxarır: *yabaqulaq* – bayquş, *dovşancıl* – şahin, *soğur* – dovşan, *balıqcın* – balıq yeyən quş və s. Kaşğarlının lüğətində ağ əlamətli heyvanların tabu adla adlanması nəzərdən qaçmır, burada ak^2 , l sonluğu qutsallıq və fərqlənməni bildirir, məs: *sukak* – ağ maral, *adhğırak* – qulaqları ağ, hər yeri qara erkək keyik, *başğıl* – başı ağ heyvan, *targıl* – beli ağ-qara zolaqlı heyvan, *boymul* – boynu ağ heyvan, *bögrül* – böyrü ağ heyvan və s. [12].

Folklorşünas Ə. Cəfəroğlu Anadolunun “gizli dil”indən bir neçə ad misal verməklə türk ovçuluq ənənələrinə bağlı ritual olduğunu qeyd edir [6, s.171]. Ov etmək Osmanlı sultanlarının əsas məşğuliyyətlərindən olmuşdur. Onlar ovçuluğu dövlət səviyyəsində himayə etmiş, ov qanunları qəbul etmişlər. Osmanlı baznamələrinin dili indiki türkcədən fərqli ərəb-fars izafətləri ilə ağırlaşmış formadadır, amma bununla belə ovçu jarqonuna aid edilə biləcək heyvan adlarına rast gəlirik: *gözsüz sebek* – köstəbək, *havkara* – ov heyvanı, *karnoş* – quş növü, *kehli* – sürməli (quş), *dumdum kurşunu* – güllə, *yılancıl* – ov quşu, *tavşancıl* – şahin, *karakura* – şahin növü [9, s.196]. Əski Anadolu türkcəsi və çağdaş Türkiyə türkcəsi lüğətində heyvan adlarının əksəriyyətinin ovçu jarqonundan götürüldüyünü müşahidə edirik. M.Özden əski Oğuz türkcəsindəki heyvan adlarının Anadolu ağzındaki variantları ilə cüzi fonetik fərqliliklə indi də istifadə olunduğunu bildirir. Bu adlar Azərbaycan türkcəsi ilə daha doğrusu, Azərbaycanda qəbul olunmuş zoonimlərlə demək olar ki, eynidir: *kesegen* – kəsəyən, *kilkuyruk* – qılquyruq, *balıkcın* – balıqcıl, *kırkayaklu* – qırxayaq, *tana burnu* – danaburnu, *balaban*, *bağrı kara* – bağrıqara, *erkeç* – erkək, *töpel* – təpəl, *alıcı* – alıcı quş və s. [17, s.53-60]. Başqa bir tədqiqatçı M.Y.Özezen türk lüğətində olan əsil və mifoloji heyvan növlərini təsnifləndirmiş və əlifba sırası ilə sadalamışdır. Özezenin araşdırmasında çox sayda morfoloji, sintaktik və leksik yolla yaranmış evfemizmlərə rast gəlirik: *Ağaçdelen*, *akbaş*, *akkuyruk*, *alabacak*, *baldırsokan*, *beşpençe*, *boynueğri*, *buğdaycıl*, *büyükbaş*, *cırcır*, *çobanaldatan*, *dalkurutan*, *dikkuyruk*, *elmabaş*, *elöpen*, *kamçıkuyruk*, *kamışkulak*, *karagöz*, *kulağakaçan*, *kocaoğlan*, *sarıgöz*, *sarıkanat*, *sinekkapan*, *sivrikuyruk*, *tokmakbaş*, *vakvak*, *yalıngöz*, *verdegezen*, *yılancıl*, *yusufluk* və b. [18, s.1444]. Bu adlar, əsasən, heyvanın görünüşünə və xasiyyətinə uyğun verilmiş isim+isim, isim+fel, sifət+isim, say+isim, isim+zərf, zərf+fel kombinasiyalı birləşmələrdir.

Ovçu jarqonu slavyan xalqlarının ov rituallarında əsaslı yer tutur. Rus tədqiqatçı Qonçarov ovçuluq leksikasını terminologiyadan ayırır, ovçu leksikasının peşə ilə bağlı leksemlərdən ibarət xüsusi danışq forması olduğunu bildirir (Гончаров, 1983:9). Rus dilində ovçuluq və balıqçılıqla bağlı bir qrup sözlər meydana çıxmışdır, bu sözlər ayrı-ayrılıqda rus ədəbi dilində fərqli mənə ifadə edir və

müasir slavyan dillərinin hamısında vardır. Məsələn, *noezd* (qatar) sözü hazırda bildiyimiz dəmiryol nəqliyyatı vasitəsi yox, balıq tutmaq üçün işlənən alət mənasında işlənir. Balıq ovunda işlənən evfemizmlərin sayı istənilən qədərdir: *связка* – əlaqə, *перемет* – daşıma, *костыль* – qoltuqağacı, *крылачь* – qanadlı, *костечь* – sümük, *сено* – ot və s. Buradan çıxış edərək deyə bilərik ki, dildəki ilk sistemli polisemiya hadisəsi ovçuluq peşəsi ilə əlaqədar olaraq meydana çıxmışdır. Qonçarov ovçuluq peşəsi ilə əlaqədar olaraq türk dilindən rus dilinə keçən leksemlərin [*ахан, илым, тагас, атаман, ватага, балабан* və s.] rus ovçu leksikasını zənginləşdirdiyinə və hazırda da işləndiyinə diqqət çəkir [15, s.17]. Rus dilindəki türk sözlərini araşdıran M.Təkləli türk dilindən slavyan dillərinə keçən sözlərin ikinci məna kəsb etməsini arxaikləşmə ilə əlaqələndirir [22, s.52], amma qeyd etdiyimiz kimi bu növ polisemantik sözlər ov inancları ilə bağlı meydana çıxmış ritual, peşəkar ovçuların dilində işlənən evfemizmlərdir. Orta əsr slavyan-rus ovçuluğunun formalaşmasında türk ov ənənələri mühüm yer tutur, bunu həm ov adət-ənənələrində, həm də ov rituallarının bir növü olan ovçu leksikasına daxil olan türk sözlərindən görmək olur.

Qafqaz bölgəsi vəhşi heyvanlarla zəngin dağlıq ərazidir, burada yaşayan xalqlarının əsas məşğuliyyəti ovçuluq olmuşdur. Qafqazlılar qədim ov adət-ənənələrini bu gün də qoruyur və yaşadırlar, həmin adətlərdən biri də ov zamanı istifadə etdikləri jarqon dildir. Osetinlər inanırdılar ki, bütün dağlıq və meşəlik ərazilər ov əyəsi Afsatın ixtiyarındadır, həmin yerlərdə ovçular ancaq ovçu dilində danışmalıdırlar [4, s.29]. Osetinlərin ov zamanı danışdıqları *çuanon avzaq* (ovçu dili) leksikasından bir neçə nümunə verək: *çuanon* – ovçu (it), *sekadzun* (*sardzun*) – buynuzlu (maral), *darqdim* – uzunquyruq (qurd), *tapenkax* – yastıyaq (ayı), *targus* – uzunqulaq (dovşan), *kaxaq* – yerqazan (donuz), *xilaq* – sürünən (ılan), *kobor* – böyük, güclü (öküz) və s. [5, s.62]. Abxazların inancına görə ovçu ov zamanı ovçu dilindən istifadə edərsə ov əyəsi Ajveypşa onu səxavətlə mükafatlandırır [19, s.200]. Abxaz ovçu jarqonunda vəhşi heyvanlarla yanaşı ev heyvanları da ad tabusu qazanmışdır: ayı – *şapaş* (kökəyaq), at – *şapaqa* (ayaqlı), eşşək – *amhaçdu* (uzunqulaq), dovşan – *axopşka* (yumşaqpəncə uzunqulaq), cüyür – *aşabsta* (qanı quru) və s. [8, s.11; 16, s.17]. Avar-andalallar ovçu dilinin ovçuların məqsədlərini gizlətməyə xidmət etdiklərini düşünür uğurlu ov etmək üçün jarqon sözlərdən istifadə edirdilər: ayı – *xlepab* (qoca), tülkü – *sixirab* (hiyləgər), qurd – *qündul kök* (uzunqulaq), kəl – *lürdul kodo* (böyük buynuz) və s. [2, s.134]. Çərkəzlər ova çıxanda *şakobze* (*şako* ovçu+*bze* dil) və *farşipse* adlanan jarqonla danışır, ad tabusunun ovçuya uğur gətirəcəyinə inanırdılar. Çərkəzlərin ovçu jarqonu elit təbəqənin dili sayılırdı, rəiyyətin bu dildə danışmağı qadağan olmuşdu [21]. Qafqaz xalqlarının demək olar ki, hamısında, o cümlədən Azərbaycanda ovçu jarqonu işlənmişdir, müqayisə üçün evfemizmlərin semantik yaxınlığına nəzər salmaq məqsəduyğundur: Cədvəl 1

Heyvan, silah adları	Evfemizmlər						
	Qaraçay-malkar	Avar-andalal	Abxaz	Osetin	Tabasaran	Kabardin	Azərbaycanlılar
Ayı	Dayı, uludaban	Qoca	Qoca, baba, ata	Yastıyaq Tüklü	Qoca, baba, nənə, kişi	Tüklü	Yastıdaban, əyripəncə

Qurd	Dikqulaq	Qısaqulaq	Qorxudan	Uzun-quyruq	Böyük-qulaq Baba	Boz	Yalquzaq, dikqulaq
Tülkü	Hiyləçi	Hiyləgər	Aldadan	Hiyləgər	Aldadan	Andiçən	Şələquyruq, hiyləgər
Dovşan	Çəpgöz	Böyük-qulaq	Uzunqulaq, yumşaqpəncə	Çəpgöz uzunqulaq	Uzunqulaq, çəpgöz	Üçdodaq	Çəpgöz, haçaqulaq
Maral	Budaqlı	Buynuzlu	Buynuzlu	Buynuzlu	buynuzlu, quyuqsuz	Çoxbuynuz	Buynuzlu
Qaban	Çamçıqulaq, başdaban		Uzunağız	Yerqazan	Dişli		
İt	Ovçu	Ovçu	Ovçu	Ovçu	Ovçu	Ovçu	Alabaş
Tüfəng	Altınlı Dəmir boyunluq			Tapp			Aynalı, dayan doldurum, Qoşalülə

Azərbaycan ovçu jarqonu.

Ovçu jarqonu Azərbaycan türklərinin ov leksikasının əsas kütləsini təşkil edir. Yuxarıdakı cədvəldən göründüyü kimi Azərbaycan ovçu jarqonunda qohumluq bildirən evfemizmlər yoxdur, heyvanlar yalnız xasiyyətinə və görünüşünə görə adlandırılmışlar və bu adlar Qafqazın başqa xalqları ilə oxşarlıq təşkil edir. Azərbaycan mif və əfsanələrində ayının, qurdun sakral totem heyvan rolunda çıxış etdiyini görə bilirik, amma jarqon dildə hər hansı qohumluq evfemizminə rast gəlmirik. Ov nəğmələrində, oyunlarda, düzgülərdə, heyvanlar haqqında nağıllarda, qaravəllilərdə, lətifələrdə, bayatılarda, atalar sözlərində kifayət qədər jarqon nümunələr yer almışdır. Uşaq folkloruna aid edilən “Tülkü tülkü tünbəki” sicilləməsi buna nümunə sayıla bilər [1, s.314]. Burada heyvanların əsil adlarıyla bərabər evfemizmlər də verilmişdir: hiyləgərlik mənasında işlənən *tənbəki* sözünə uyğunlaşdırılmış *tünbəki* və *lünbəki* törəmə jarqon sözdür. Şeirdə ayı, tülkü, qurd, xoruz, ala qarğa, sağsağan, çaqqal, toyuq xasiyyətinə və mövqeyinə görə, aslan, qaplan, ilan, donuz, tısağa isə görünüşünə görə adlandırılmışdır. Bu nəğmədə *ağa, qağa, molla, çavuş, carçı, çərçi, xəbərçi, qəmçi, axmaq, toxmaq, ulavuş, çanaq* sözləri ilə ovçu evfemizmi yaradılmışdır. Bədii ədəbiyyatlarda, folklor mətnlərində *qarapaça* (əlik), *qaraqulaq* (vəhşi pişik), *haçaquyruq* (qaranquş), *qaçağan* (at), *goreşən* (kaftar), *gəlinçik* (dələ), *toyuqoğrusu* (dələ cinsi), *hərşeyyən* (çaqqal cinsi) və başqa bir çox heyvan isimlərinə rast gəlik, bunlar milli evfemizmlər sırasındadır.

Azərbaycanda təkcə vəhşi heyvanları yox, ev heyvanlarını da evfemizmlə adlandırmaq ənənəsi olmuşdur, bu həm də yumşaq danışiq forması sayılır, məsələn, eşşək yerinə *uzunqulaq*, pişik yerinə *məstan*, it yerinə *toplan* adı çağırmaq adət halını almışdır, eləcə də *Kərəm, Kəraməddin ağa* adı keçi kultuna bağlı evfemizm nümunəsi sırasındadır. Zamanla insanlar ev heyvanlarına da tabulaşmış ad vermişlər, heyvanları əhilləşdirdikdən sonra inanclar artıq arxa plana keçmiş, lakin ənənə saxlanmışdır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, ad sonluğunda olan an şəkilçisi sakrallıq bildirir və türk xalqlarının ov leksikasında ən çox vəhşi heyvan adlarında rast gəlinir: aslan, qaplan, bulan (ov heyvanı), burslan (bəbir növü), dovşan, sağsağan, qulan, qutan, ilan, çayan və s.

Müasir elmi ədəbiyyatda heyvan növlərinin xarakteristikası ovçu jarqonu hesabına qruplaşdırılmışdır. Əsasən, sintaktik yolla yaranan zoonimlərdən bir neçə nümunəyə baxaq: Gəmiricilər: *kəsəyən, sünbülqıran*. Qırğılar: *leşyeyən, toğlu-*

götürən, keçisağan. Quşlar: arıyeyən, sahildəyişən, daşçevirən, ilanyeyən, bildirçinçalan, quzuqapan, çalağan, çaydaçapan, susüüpürən, cırıldayan, milçəkqapan, itqapan, ağacdələn. Bu heyvan və quş adları təbii xüsusiyyətlərinə görə adlandırılmış birinci tərəfi isim, sifət, fel, ikinci tərəfi isə fel olan düzəltmə sözlərdir. Heyvan, balıq, quş növlərini bir-birindən fərqləndirmək üçün heyvanların görünüşünü əsas götürərək yaradılmış zoonimlər dilin bioloji söz fondunu zənginləşdirmək məqsədi güdür: Kərtənkələ: uzunayaq, girdəbaş, çılpaqqöz, ilanbaş. Qırğı: göydimdik, pazdimdik, çivdimdik, düymədimdik, əyridimdik, belibağlı, bağrıqara. Quş: sarıköynək, alaçöhrə, pırtlaşıqlələk, ərsindimdik, bizquyruq. Yarasa: yalançıbuynuz, enliqulaq, böyükdodaq, nalburun. Balıq: pərttəgöz, qılquyruq, qısaqanaq, qırmızıburun, sivriburun, qalınalın, gümüşdaban, qızıldaban, qızılüzgəc, qıjovçu, şişqarın və s.

Ad tabusu ənənəsi bu gün də ovçuların ov rituallarında saxlanmaqdadır. Ovçular ov vaxtı nəinki heyvan adlarını, öz adlarını da başqasıyla əvəz edirmişlər. Söyləyicinin verdiyi məlumata görə Kəlbəcər ovçuları ov zamanı bir-birini adla çağırırdılar, ad yerinə Keçəl, Çəvəl, Axsaq, Ças ayamaları işlədərildilər, bu onlarda qayda hesab olunurdu [14, s.364]. Şübhəsiz ki, ovçuların öz adlarını əvəzləməsi ad tabusu inancından qaynaqlanır, heyvanların onları tanımaması üçün fiziki nöqsanlı insan (mifoloji varlıqların əlamətlərini götürən insan) görünüşü yaradaraq onun uğurlu olacağına inanmışlar.

Bu gün müxtəlif peşə sahələri var ki, orada dil xüsusi aparıcı rol oynayır. Ticarət, musiqi, aşiq sənəti, hərbi, həbsxana, təhlükəsizlik və b. peşə və sosial sahələrdə jarqon dil olmuşdur. Bu dillər ovçu jarqonunun törəmələri, varisləridir, burada da məqsəd danışığın gizli saxlanmasına xidmət edir. Jarqon dillər istifadə olunan sahələrdə ovçuluqda olduğu kimi başçının sözü hökmlü sayılır, xüsusi danışığı icra edənlər qoyulmuş qaydalara əməl etməyə məcburdur.

Nəticə. Ov rituallarının bir forması olan ovçu jarqonuna dünyanın bir çox xalqlarının – Sibir, Orta Asiya, Qafqaz, slavyan, Anadolu xalqlarının ov leksikasında rast gəlinir. Ovçu jarqonu şüurlu insanın yaratdığı ilk dil maskası, ilk polisemantik dil hadisəsi, ilk evfemizmdir, eyni zamanda magik əhəmiyyət daşıyır. Ovçu jarqonu ovçuluq peşəsi ilə məşğul olmuş bütün xalqlar tərəfindən qəbul olunmuş, min illər əvvəl yaranmasına baxmayaraq bugün də varlığını qoruyub saxlayan, folklorda, elmi ədəbiyyatlarda, bədii əsərlərdə, xalq arasında işlənən mifoloji dil ünsürüdür. Məqalədə ilk dəfə olaraq Azərbaycan ov leksikasının bir hissəsi olan ovçu jarqonuna aydınlıq gətirilmiş, başqa xalqlarla müqayisəli araşdırma aparılmışdır. Ovçu jarqonu sonradan bir çox sənət və peşə sahələrində sekret dillərin yaranmasında öncül rol oynamışdır. Müasir dövlət mexanizminin genezisində ovçuluğun əsas atributları iştirak edir, onlardan biri də ovçu jarqonudur ki, burada onun struktur-semantik formasına və törəmələrinə aydınlıq gətirildi.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan folkloru antologiyası, XXIII kitab (Naxçıvan örnəkləri) (2-ci cild). (2012). Bakı: Elm və Təhsil.
2. Aligadzhiyeva, Z.A., & Seferbekov, M.R. (2013). Iz okhotnich'ikh obryadov i verovaniy avartsev-andalaltsev. Vestnik Dagestanskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 4, 134–139.

3. Aiyjy, E.V., & Mongush, A.M. (2020). Okhotnich'i traditsii tuvintsev: etnograficheskiy aspekt. *Etnologiya i Antropologiya / Oriental Studies*, 13(5), 1359–1370.
4. Bagaev, A.B. (2019). Religioznye predstavleniya ob Afsati i ikh evolyutsiya v osetinskoy okhotnich'ey subkul'ture. *Istoricheskie Nauki*, 27–31.
5. Butaeva, M.B. (2018). O verbal'nom tabu v osetinskom yazyke (na primere nazvaniy zhivotnogo mira). *Filologicheskie Nauki. Voprosy Teorii i Praktiki*, 9(87), 60–65.
6. Caferoğlu, A. (1970). Türklerde av kültü ve müessesesi. VII Türk Tarih Kongresi, 25–29 Eylül, I c., Ankara, 169–175.
7. Dambaa, Sh.B., & Suvandi, N.D. (2021). Okhotnich'ya leksika v yazykovoy kartine mira narodov Sayano-Altaya (na materiale tuvinskogo, tofalorskogo, altayskogo i hakasskogo yazykov). *Novye Issledovaniya Tuvy*, 4, 172–185.
8. Dirr, A.M. (1915). Bozhestva okhoty i okhotnichiy yazyk u kavkaztsev. *Sbornik Materialov dlya Opisaniya Mestnostey i Plemen Kavkaza*, 44, Otd. IV, Tiflis.
9. Ergüzel, M. (2009). *Kitab-ı Baz-Name-i Padişahi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
10. Efimova, L.S., Shkurko, N.S., Afanas'ev, N.V., Antonova, V.N., Baishev, I.I., & Pavlova, O.K. (2019). Okhotnich'ya kultura naroda Sakha: chelovek i mir taygi. *Culture and Civilization*, 9(6A), 315–327.
11. Zhambalova, S.G. (1991). *Traditsionnaya okhota buryat*. Novosibirsk: Nauka.
12. Kaşgari, M. (2006). *Divanü lügət-it-türk* (IV cild). Bakı: Ozan.
13. Katash, S.S. (1978). *Mify, legendy Gornogo Altaya*. Gorno-Altaysk: Altayskoye knizhnoe izd.
14. Qarabağ: Folklor da bir tarixdir, VIII kitab (Kəlbəcər rayonundan toplanmış folklor nümunələri). (2014). Bakı: Zərdabi LTD MMC.
15. Goncharov, V.I. (1983). *Leksika promyslov v russkom yazyke XVII v. (rybnaya lovlya, okhota)*. Avtoreferat. Kiev.
16. Gulia, D.I. (1926). *Bozhestva okhoty i okhotnichiy yazyk u abkhazov*. Sukhumi-Aqya.
17. Özden, M. (2020). Eski Oğuz Türkçesinde kullanılan hayvan adlarının Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumları. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 8, 44–74.
18. Özezen, Y.M. (2021). Türkçede hayvan adları 1: Türkçe sözlükteki temel sözlükbirimler bağlamında Türkçenin hayvan evreni. *Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature*, 7(4), 1439–1275.
19. Playeva, Z.K. (2017). Okhotnich'i bozhestva i obychai Kavkaza: paralleli s osetinami. *NARTAMONGA*, XII(1–2), 189–204.
20. Potapov, L.P. (1929). Okhotnich'i pover'ya i obryady u altayskikh turkov. *Kultura i Pismennost' Vostoka*, V, 123–149.
21. Taynyye yazyki cherkesov. (2021, October 5). <https://dzen.ru/a/YVvtAbiC27KS5PW>
22. Təkləli, M.N. (2022). Şərqi slavyan dillərindəki türk mənşəli sözlərdə semantik diferensiallaşmanın təzahürləri. *Türkologiya*, 2, 50–59.
23. Thompson, S. (n.d.). Motif – Index of Folk-Literature. https://ia800408.us.archive.org/30/items/Thompson2016MotifIndex/Thompson_2016_Motif-Index.pdf
24. Türker, F. (2018). Altay Türklerinde avcılıkla ilgili praktikler ve efsanelerdeki yeri. *Türk Dünyası: Dil ve Edebiyat Dergisi*, 45, 255–267

Aynur Jalilova

Summary
HUNTER JARGON

Hunter jargon, which is a part of the ancient world hunting rituals, stands out with its unique structure. It is not correct to name the lexemes created by researchers as a hunter language, because the words and word combinations that arise from the ritual are only used by hunters as a way of speaking to maintain secrecy during the hunt. We observe a morphological, syntactic, and lexical hunter jargon that appears in Caucasian peoples, Central Asian Turks, Anatolia, Azerbaijan, and Slavic peoples. Many of the terms related to hunting terminology in Azerbaijani Turkish are remnants of the hunting jargon. Additionally, animal, bird, and fish names accepted in modern zoology have been created thanks to the hunter jargon. The article focuses on the structure, semantics, ritual-mythological character, and linguistic importance of the hunter jargon.

Айнур Джалилова

Резюме
ОХОТНИЧИЙ ЖАРГОН

Охотничий жаргон, входящий в состав охотничьих обрядов древнего мира, отличается своей специфической структурой. Неправильно называть лексемы, которые исследователи на самом деле называют языком охотника, поскольку слова и словосочетания, рожденные в результате ритуала, являются лишь способом речи, используемым охотниками для защиты их тайнства во время охоты. У многих народов мира есть охотничий жаргон и охотничья лексика. Мы наблюдаем, что существует охотничий жаргон, возникший фонетическим, морфологическим и синтаксическим путем у кавказских народов, среднеазиатских тюрков, Анатолии, Азербайджана и славянских народов. Многие слова, относящиеся к охотничьей терминологии в азербайджанском языке, являются остатками охотничьего жаргона. Кроме того, за счет охотничьего жаргона были созданы названия животных, птиц и рыб, принятые в современной зоологии. В статье рассматриваются структура, семантика, ритуально-мифологический характер охотничьему жаргону, а так же уделяется внимание его значению с точки зрения языкознания.

Rəyçi: dos. A.Naciyeva